

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

**Актуальні питання
корекційної та
інклюзивної
освіти**

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Харків
2020

Редакційна колегія:

Головний редактор – Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Заступник головного редактора – Маркіна Тетяна Юрївна, доктор біологічних наук, професор, декан природничого факультету

Відповідальний секретар – Перетяга Людмила Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Члени редакційної колегії:

Бондар Віталій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної педагогіки, академік Національної академії педагогічних наук України

Галій Алла Іванівна, кандидат біологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри здоров'я людини, реабілітології та спеціальної психології

Голуб Наталія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Гордієнко Ірина Вікторівна, кандидат медичних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Дрозик Людмила Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Золотверх Владлена Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Казачінер Олена Семенівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Коваленко Вікторія Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Орлов Андрій Валерійович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Пашинський Павло Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології та спеціальної психології

Сінопальнікова Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Туренко Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Щербак Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології

Рекомендовано редакційно-видавничим відділом Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, протокол №7 від 19.11.2020 р.

Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. – 376 с.

Збірник містить наукові праці, які присвячені висвітленню проблеми організації комплексного психолого-педагогічного супроводу інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуто широке коло нагальних питань, пов'язаних з організацією інклюзивного освітнього середовища, наданням освітніх та корекційно-розвиткових послуг дітям з порушеннями психофізичного розвитку.

Шавкуненко М. Д. Корекція дизартричних розладів у дітей старшого дошкільного віку.....	342
Шлапак О.В. Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами з використання логоритмічних та рухливих ігор.....	346
Штих О.С. Формування зорово-просторових уявлень молодших школярів з порушенням писемного мовлення.....	352
Якубіна О.О. Міждисциплінарна команда супроводу дітей зі стертою формою дизартрії.....	359
Ярошенко О.О. Використання дидактичних ігор, як засобу розширення словникового запасу дітей молодшого шкільного віку з ЗПР.....	366
Відомості про авторів	372

4. Волкова. Г.А., Логопедическая ритмика: Учебное пособие для студентов дефектологических факультетов педагогических институтов; - М, 1985

5. Савицкая Н. М. Логоритмика для малышей 4 - 5 лет. Санкт - Петербург. Издательство «Каро» 2009 г.

Штих О.С.

ФОРМУВАННЯ ЗОРОВО-ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

У статті представлено діагностичний інструментарій, аналіз сформованості зорово-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з порушенням писемного мовлення, формувальний етап експериментального дослідження зорово-просторових уявлень, як чинника формування навички письма у молодших школярів із порушеннями писемного мовлення. Описано форми і методи корекційної роботи з розвитку зорово-просторових уявлень дітей молодшого шкільного віку з порушеннями писемного мовлення.

Ключові слова: молодші школярі, писемне мовлення, зорово-просторові уявлення, дисграфія, корекційна робота.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки та психології особлива увага надається перегляду концептуальних підходів до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку і вдосконаленню змісту методів корекційного впливу. Серед дітей, які мають особливості психофізичного розвитку, велику групу складають діти з порушеннями писемного мовлення, а саме з дисграфією, яка в свою чергу пов'язана з недостатнім розвитком зорово-просторових уявлень. Зорово-просторові уявлення таких дітей довгий час залишаються фрагментарними, неусвідомленими, не знаходять адекватного відображення в слові, наочних, графічних засобах, і не забезпечують повноцінної основи для оволодіння письмовим мовленням. Для вирішення питання порушення писемного мовлення різного генезу поряд з логопедичною роботою потрібна психологічна

корекція, спрямована на формування та розвиток функціональної бази письма, в тому числі і формування повноцінних зорово-просторових орієнтирів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема вивчення порушень писемного мовлення у дітей, зокрема письма, знайшла широке відображення у наукових розробках О. Гопіченко, Н. Голуб, О. Гриненко, Е. Данілавічюте, Л. Єфименкової, Р. Левіної, О. Корнєва, Р. Лалаєвої, О. Мастюкової, С. Мнухіна, Н. Нікашиної, Т. Пічугіної, О. Російської, І. Садовникової, Є. Соботович, Л. Спірової, В. Тарасун, О. Токаревої, М. Хватцева, Н. Чередніченко, Г. Чіркіної, М. Шеремет. Вченими порушено проблеми діагностики писемного мовлення, виявлено загальні та специфічні особливості цього процесу. Дослідження Т. Ахутіної, М. Безруких, О. Величенкової, О. Іншакового, О. Корнєва показують, що дисграфія може бути обумовлена не тільки мовленнєвими порушеннями, але і несформованістю одного або декількох немовленнєвих компонентів, що входять в структурний склад письма: зорових, зорово-моторних, функцій програмування і контролю. Оскільки порушення писемного мовлення є найбільш поширеною формою мовленнєвої патології в учнів молодших класів, то існує проблема психологічного супроводження учнів з несформованим зорово-просторовим уявленням.

Мета статті полягає у пошуку шляхів подолання виявлених зорово-просторових труднощів у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями писемного мовлення.

Виклад матеріалу дослідження. Письмо – це особлива форма власного (експресивного) мовлення, що формується, на відміну від усних форм, тільки в процесі цілеспрямованого навчання, і є знаковою просторовою класифікацією часової послідовності фонем в усному мовленні. Специфічні розлади письма отримали назву «дисграфія» [5, с. 156].

Дисграфія (частковий розлад письма) рідко викликає справжнє занепокоєння вчителів і батьків. Однак дисграфія, навіть у своєму мінімальному вияві – поганого, нечіткого почерку, є виявом несформованості надзвичайно важливих ментальних структур дитини, пов'язаних зі здатністю не

тільки письма, а й до більш «значущих» умінь дитини – читати і рахувати. Корекція навіть найменших проявів дисграфії є водночас дієвою пропедевтикою можливих ускладнень в швидкості опанування читанням та лічбою.

Процес оволодіння письмом і навіть його першою складовою – графікою є далеко не таким легким, як це здається на перший погляд – він має багатокомпонентну структуру. Чітке виразне письмо залежить від роботи зорового, слухового та тактильного аналізаторів, від здатності проводити координацію та регуляцію рухів. Дитина повинна мати хорошу просторову орієнтацію, вміти локалізувати об'єкт у просторі, мати навички малювання та перемальовування предметів. Маленький школяр повинен вміти аналізувати та синтезувати явища навколишньої дійсності. Адже для того, щоб написати або бодай переписати найпростіше слово, потрібно вміти, з одного боку, перекодувати звук у фонему, фонему у букву, а з другого – вміти перешифрувати різні варіанти однієї і тієї ж букви.

Р. Лалаєва, характеризуючи помилки при дисграфії, пов'язує їх з недорозвитком оптико-просторових функцій [3, с. 7].

Порушення просторової орієнтації, незрілість контролю тонких рухів руки і м'язові-суглобного відчуття обумовлюють графічні помилки. Чим складніший малюнок (елемент, графема), тим більших викривлень він зазнає. Для письма характерні тремтячі лінії, вихід елементів літер, дописування зайвих, зміна форми графем та ін.. Навчання письма, як бачимо, не є легким процесом, воно вимагає відповідного психофізіологічного розвитку дитини та певних умінь і навичок [1].

На підготовчому етапі дослідження нами було сформовано дві групи молодших школярів: ЕГ (10 осіб) – з дисграфією, які мають логопедичне заключення ЗНМ-III рівня, КГ (10 осіб) - з дисграфією, які не мають аналогічного заключення.

На констатувальному етапі нами було проведено нейропсихологічну діагностику за методикою І. Маркової [4]. Результати якісного аналізу

дослідження літер та цифр учасників показали, що молодші школярі обох груп не відчують труднощів при впізнаванні літер в печатному шрифті не залежно від їх розташування на рядку. Значні труднощі у учасників ЕГ та КГ викликають впізнавання літер в рукописному шрифті та дзеркальному розташуванні, а також тих же літер та цифр, які мають зорову схожість написання в рукописному шрифті, наприклад, д-б, з-е, 6-9 та накладені один на одну літери та цифри в їх рукописному варіанті.

Кількісний аналіз результатів не показав явних порушень у дослідженні рухів і дій, зорових уявлень, мовленнєвої функції та слухомовленнєвої пам'яті, але деякі помилки було допущено учасниками.

Дослідження зорово-просторових уявлень здійснювалося за допомогою тесту комплексної фігури Тейлора і Рея-Остеріца [2].

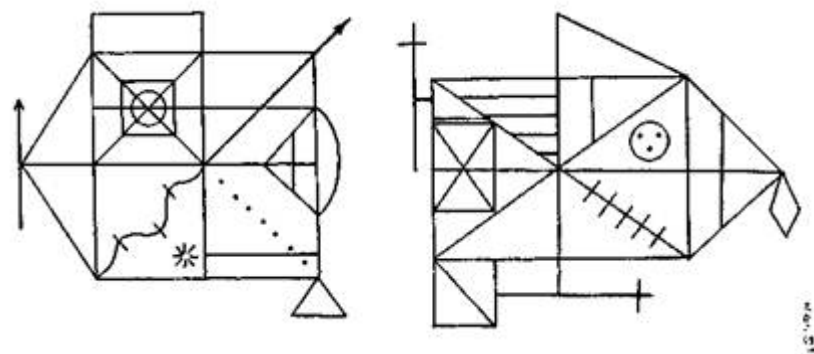

Рис. 1. Фігури Тейлора і Рея-Остеріца

Помилки, які було допущено учасниками розподілялися згідно типології Н. Манеліс: координатні, метричні та типологічні. Тип стратегії копіювання визначали як цілісну, фрагментарну та хаотичну.

Порівняльний аналіз помилок, які було допущено учнями ЕГ та КГ показав, що більше за все учні допустили метричних помилок (34% та 20% відповідно). Кількість топологічних помилок більше у учнів ЕГ(7%). Взагалі по кількості помилок переважає ЕГ.

Велика кількість метричних помилок свідчить про те, що учням важко оцінити відстань між елементами фігури. Координатні помилки вказують на складність орієнтації в верхньо-нижньому та право-лівому просторі.

В результаті аналізу типів стратегії копіювання виявилось, що більшість учнів ЕГ та КГ використовували фрагментарну стратегію копіювання (99% та 97%). Цілісна стратегія використовується частіше учнями КГ (3%).

Це свідчить про складнощі орієнтування у розмірах елементів фігури та відстані між ними, чим можна пояснити зорово-просторові труднощі при передачі письмового тексту та написання окремих букв.

Можна зробити висновок, що слід приділити увагу корекційно-розвивальній роботі, яка буде спрямована на формування зорово-просторових уявлень, як складової письмового мовлення дітей молодшого шкільного віку.

В нашому дослідженні ми керувалися досвідом А. Семенович, яка вважає, що зорово-просторові уявлення формуються за такими етапами, як: засвоєння тілесного простору; орієнтування у просторі, просторові схеми та диктанти, конструювання та копіювання, формування квазіпросторових конструкцій [6].

Формування просторових уявлень пов'язано з використанням різних систем орієнтації у просторі. Базовою та найбільш природньою і закріпленою досвідом людини системою орієнтації є схема нашого тіла. Дитині важливо засвоїти тілесний простір.

Формування у дитини просторових уявлень – це одна з важливих умов її успіху. Користуватися тут можна багатим арсеналом зовнішніх опор, маркерів, які б заставили дитину впевнитися в тому, що існують права та ліва сторона, верх та низ, і це є незмінним.

Наприклад, першим кроком може стати маркування лівої руки за допомогою кольорової тканини, годинника, браслета тощо чи можна прикріпити значок біля серця. Таким чином, ви даєте дитині прекрасну опору для подальших маніпуляцій з зовнішнім простором – тому що просторове уявлення будується спочатку від її власного тіла, а вже потім перетворюється в абстрактні просторові поняття. Тепер дитина знає, що «ліво» - це там, де знаходиться кольорова тканина. Потім на ці знання можна нанизувати свідомості про навколишній світ. Такі маркери мають бути присутні постійно. Але є ще верх (голова, бант, сонце) та низ (ноги, підлога, черевики, трава).

Базова вправа на формування просторових уявлень полягає в тому, що кожний напрям пов'язується та закріплюється певним рухом: «вперед», «назад» - звичайний крок, «вверх» - стрибок, «вниз» - присідання, «вліво», «вправо» - крок чи стрибок у відповідний бік. Також закріплюються поняття «далі», «ближче» тощо. На початку ці рухи дитина виконує разом з психологом. Велику користь приносить дзеркало, перед яким виконуються рухи. В подальшому відбувається поступове звертання рухів, від зовнішніх до внутрішніх. Дитина переходить від рухів всім тілом до показу даного напрямку рукою чи поворотом голови, а потім поглядом.

Також велике значення у формуванні зорово-просторових уявлень мають просторові схеми та диктанти.

Можна запропонувати дітям руховий диктант по крокам під час фізичної культури. Наприклад один крок вперед, два назад, крок вправо, крок вліво, повернутися на 180 градусів тощо.

Під час екскурсій на природу, можна вчити дітей орієнтуватися на місцевості, співвідносити різні предмети зі спорудами навколо. Наприклад, аркуш паперу або книгу співвіднести з високим будинком, у якого ми показуємо верх, низ, всі кути, напрями. А потім можна запропонувати все це зафіксувати на листі, при чому з пам'яті.

Важливе місце у формуванні зорово-просторових уявлень займає конструювання та копіювання. Невід'ємною частиною формування просторових уявлень є вправи, де дитина має змогу маніпулювати різними об'єктами. Це можуть бути конструктори, предмети, кубіки, лего, пазли, різні картинки, мозаїка тощо. Можна навіть запропонувати дитині при засвоєнні букв та цифр самому зліпити їх з пластиліну та проволочки.

Слід приділити увагу формуванню квазіпросторових (логіко-граматичних) конструкцій. Ці уявлення починаються після формування вищезазначених уявлень. Наприклад дитині можна запропонувати виконати наступне завдання: «Встати чи присісти перед, за, зліва, по правий бік, на, під

предмет», «Поставити чи покласти предмет перед, за, зліва, по правий бік, над, під собою» тощо.

Під час формування зорово-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку використовуються різні методи навчання.

Метод рухливих ігор - вправи, що вимагають диференціювання основних просторових напрямків через процес активного пересування. Різні варіанти таких ігор-вправ передбачають поступове ускладнення орієнтувань: збільшення кількості предметів, які треба відшукати, вибір одного напрямку з декількох, підрахунок кроків, складний маршрут руху до мети, що складається з ряду напрямків та орієнтирів тощо. Виконання рухів по мовній інструкції, звернені до свідомості дітей, допомагають осмисленню представленого перед ними завдання і свідомого виконання рухових вправ, відіграють велику роль в засвоєнні змісту і структури вправ, самостійному їх застосуванні в різних ситуаціях.

Метод предметних дій спрямований на формування досвіду розуміння взаємодії предметів у просторі. Через маніпуляцію з різними предметами діти мають можливість аналізувати взаєморозташування об'єктів у зовнішньому просторі, усвідомлювати відносність просторових відносин.

Конструктивно-рисунковий метод формує стійкі координати («ліво-право», «верх-низ»), візуально-просторове сприйняття, зорово-моторні координації за рахунок використання матеріалів для конструювання та малювання.

Кінезіологічні вправи використовуються для організації діяльності мозку і тіла, що забезпечують швидкість і інтенсивність протікання нервових процесів; руху, що сприяє інтеграції зв'язку між лівою і правою півкулями головного мозку, повноцінному сприйняттю матеріалу. Це важливо для повноцінного функціонування тім'яно-скронево-потиличних зон мозку, що відповідають за зорово-просторове уявлення. Їх найбільш доцільно проводити на початку заняття.

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

На нашу думку, запропонована корекційна робота з формування зорово-просторових уявлень буде сприяти розвитку функціональної бази письма, а також формуванню повноцінних зорово-просторових орієнтирів.

Список використаних джерел:

1. Кондратенко Л. О., Прищепа О. Ю. Технологія попередження дисграфії. К.: Главник, 2005. 96 с.
2. Коробко С, Коробко О. Робота психолога з молодими школярами : методичний посібник. К.: Літера ЛТД, 2014. 416 с.
3. Логинова Е. А. Нарушение письма. Особенности их проявления и коррекции у младших школьников с задержкой психического развития : учебное пособие / под. ред. Л. С. Волковой. СПб: «ДЕТСТВО-ПРЕСС». 2004. 208 с.
4. Максимова Н. Ю., Милютин Е. Л. Курс лекций по детской патопсихологии : учебное пособие. Ростов н/Д.: Феникс, 2000. 576 с.
5. Маслова Т. В., Найдьонова Н. А. Подолання дисграфії на шкільному логопедичному пункті. *Таврійський вісник освіти*. 2014. №2(46). С.155-163.
6. Семенович А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. URL: <https://educ.wikireading.ru/11710> (дата звернення 17.08.2020).

Якубіна О.О.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КОМАНДА СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ЗІ СТЕРТОЮ ФОРМОЮ ДИЗАРТРІЇ

Надана характеристику провідних напрямків роботи з дітьми зі стертою дизартрією

Ключові слова: стерта дизартрія, диспраксія, міждисциплінарна команда, міждисциплінарний підхід, комплексний підхід

Постановка проблеми: Сьогодні існує чимало дітей дошкільного віку із таким мовленнєвим порушенням як стерта дизартрія. Отже, питання організації комплексної допомоги дітям зі стертою дизартрією є досить актуальним.